

Η εικόνα της Ευρώπης όπως αποτυπώνεται στα σχολικά εγχειρίδια της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης

Διακογεωργίου Αρχοντούλα¹

1. Εισαγωγή

Το σχολείο, όπως είναι γνωστό, μεταδίδει γνώσεις στους μαθητές και τους προετοιμάζει για την κοινωνικοποίηση και την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο, αφού μέσα από τις διαδικασίες της αγωγής τους εξοικειώνει με στοιχεία τα οποία σχετίζονται με αξίες, κανόνες, αντιλήψεις και πρακτικές. Παράλληλα διαμορφώνει την προσωπικότητά τους και τους παρέχει εφόδια για την ιδεολογική τους ενσωμάτωση στην κοινωνία. Τα σχολικά εγχειρίδια είναι μέσα διδασκαλίας με μορφή βιβλίου, που χρησιμοποιούνται από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές ενός σχολείου και ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του Αναλυτικού Προγράμματος. Από ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι ο χρόνος της ενασχόλησης των μαθητών με το σχολικό εγχειρίδιο είναι καθαυτός μεγαλύτερος από το χρόνο των διαπροσωπικών σχέσεων των μαθητών με τον εκπαιδευτικό. Από την άλλη πλευρά, από σχετικές έρευνες προκύπτει ότι οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν το σχολικό εγχειρίδιο ως βασικό στήριγμα δόμησης της διδασκαλίας τους. Λόγω του σημαντικού ρόλου που παίζουν τα σχολικά και τα διδακτικά εγχειρίδια ειδικότερα, στο γνωσιακό περιεχόμενο της διδασκαλίας, στη μορφή της διδασκαλίας, στη διαδικασία της μάθησης και στην ιδεολογική κοινωνικοποίηση (στάσεις, αξίες, ιδεολογία κτλ.) των μαθητών, αποτελούν τις τελευταίες δεκαετίες αντικείμενο συστηματικής μελέτης μεμονωμένων ερευνητών, ειδικών ιδρυμάτων, όπως το Georg Eckert, αλλά και διεθνών οργανισμών, όπως είναι η Unesco².

2. Σκοπός της έρευνας

Τα σχολικά εγχειρίδια για το Δημοτικό Σχολείο ανταποκρίνονται απόλυτα στις προδιαγραφές των Προγραμμάτων Σποδών και αποτελούν το βασικότερο μέσο για τη διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων που σχηματίζουν οι μαθητές αφού λειτουργούν αρχικά ως μέσα μετάδοσης των γνώσεων και ως φορείς ιδεολογικών μηνυμάτων τα οποία συχνά δηλώνονται υποσυνείδητα και με τρόπο λανθάνοντα στοχεύοντας αποτελεσματικά στη διαμόρφωση της εθνικής, κοινωνικής και θρησκευτικής τους ταυτότητας. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας θα αναλύσουμε τα θέματα τα οποία αποτυπώνουν την εικόνα της Ευρώπης στις Θεματικές Ενότητες του περιεχόμενου των βιβλίων της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου και της Γ΄ τάξης του Γυμνασίου. Το περιεχόμενο βιβλίων μελετήθηκε επανειλημμένα ώστε να διαμορφώσουμε κατηγορίες που να ανταποκρίνονται στο υλικό της ανάλυσης. Προκειμένου να εξασφαλιστεί μια όσο το δυνατό πιο αντικειμενική κωδικοποίηση των ευρημάτων έγινε προσπάθεια ώστε κάθε κατηγορία περιεχομένου, αλλά και οι υποκατηγορίες της να ορίζονται με σαφή και ακριβή τρόπο. Έγινε παράθεση όλων των θεμάτων επεξεργασίας των ενοτήτων του βασικού διδακτικού

¹Η Αρχοντούλα Διακογεωργίου είναι Δρ. του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών, απόφοιτος του Μεταπτυχιακού «Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο» του τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Σχολική Σύμβουλος της Β΄ Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Σάμου.

²Καψάλης, Α, Χαραλάμπους, Δ.(1995). *Σχολικά εγχειρίδια- Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, Αθήνα: Έκφραση, σ. 201-223· Μπονίδης, Κ. (2004), *Η Έρευνα στα Σχολικά Εγχειρίδια*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.17-31., Κουλουμπάρη, Α. (2003). *Η Κατανόηση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, τα Σχολικά Βιβλία και τη Διδακτική Πράξη: Συστημική Συσχέτιση και Αξιολόγηση*. Αθήνα: Γρηγόρης, 113-117.

υλικού των εγχειριδίων της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» με σύντομη αναφορά για το καθένα και με παραπομπές στο τεύχος (τάξη - σελίδα) όπου απαντώνται. Μ' αυτό τον τρόπο είναι δυνατό να ελεγχθούν αν τα θέματα εκφράζουν το νόημα που τους έχει αποδοθεί και αν το εκφραζόμενο νόημα έχει ταξινομηθεί στην κατάλληλη κατηγορία.

3. Ιστορική ανάδρομη του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής

Από τις αρχές του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, η «Αγωγή του Πολίτη», όπως λεγόταν το μάθημα αυτό μέχρι πρόσφατα, γινόταν στο πλαίσιο της γενικής αγωγής του ατόμου και επεδίωκε την αγάπη στην πατρίδα, την υπακοή στην κρατική εξουσία, τον εθισμό στη συναναστροφή παρά με τη σκόπιμη αγωγή και τη διδασκαλία. Μετά το 1800 η «Αγωγή του Πολίτη» επιδιωκόταν να επιτευχθεί, ιδιαίτερα στη Γερμανία, ως «εθνική αγωγή», έτσι που έγινε γενικά κύριος σκοπός της Εκπαίδευσης³. Το 1899, σε νομοσχέδια του τότε Υπουργού Παιδείας Α. Ευταξία υπήρχε η πρόβλεψη για το μάθημα στις ανώτερες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Τα νομοσχέδια όμως της εποχής εκείνης καταψηφίστηκαν. Η ανάγκη της εισαγωγής της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» ως αυτόνομου μαθήματος στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση έγινε αισθητή κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα⁴. Το 1904 στο πρώτο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Συνέδριο το οποίο διεξήχθη στην Αθήνα γίνεται πρόταση η οποία όμως δεν εγκρίνεται για την εισαγωγή του μαθήματος δικαιώματα και καθήκοντα του έλληνα πολίτη και εθνική κατήχηση⁵. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η απαίτηση για την Αγωγή του Πολίτη γενικεύτηκε στη Γερμανία, όπως και σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες, καθώς επίσης στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, έτσι που η περίοδος μεταξύ των ετών 1918 και 1933 να είναι γνωστή ως περίοδος της «πολιτειολογίας» και της «μαθητικής διοίκησης». Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι παιδαγωγοί προσέδωσαν στο μάθημα μια κοινωνιολογική κατεύθυνση και παράλληλα μια ιδιαίτερη σημασία στη συνεργασία σχολείου και οικογένειας⁶. Σε εγκύκλιο του 1949, ο τότε υπουργός Παιδείας, Κωνσταντίνος Τσάτσος εισηγείται τη διδασκαλία του μαθήματος της «Αγωγής του Πολίτη» στην Ε' και ΣΤ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Το θέμα της εισαγωγής του μαθήματος απασχολεί το σώμα των Γενικών Επιθεωρητών Μέσης και Στοιχειώδους Εκπαίδευσης σε συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1949 με πρωτοβουλία του υπουργού Παιδείας. Στις εργασίες του συνεδρίου και μετά από έντονες αντιπαραθέσεις και διαμάχες καθιερώνεται ο τίτλος «Αγωγή του Πολίτη» για το συγκεκριμένο αντικείμενο μάθησης, τίτλος ο οποίος το προσδιορίζει για πολλές δεκαετίες⁷. Η επίσημη καθιέρωση του μαθήματος της «Αγωγής του Πολίτη» στην Ε' και ΣΤ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου γίνεται με το Βασιλικό Διάταγμα της 30^{ης}/1^{ου}/1957 «Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Δημοτικού Σχολείου για τα πατριδογνωστικά μαθήματα». Σχετικά με το μάθημα της Αγωγής του Πολίτη αναφέρει ότι: «Έχει σκοπό την ανάπτυξιν του μαθητού, ώστε να καταστεί

³ Poggeler, F., (1967). ««Αγωγή του Πολίτη»», άρθρο στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τ. Ι, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 58-60.

⁴ Χριστιά, Ι.,(1983). «Θεωρία και πράξη της Πολιτικής Αγωγής», *Νέα Παιδεία*, τ. 25, σ. 70.

⁵ Karakatsani, D, (1999). *Le citoyen a l' ecole. Manuels d'education civique et formation du citoyen dans la Grece d'apre- guerre 1957-1989*. Peter Lang, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt, New York, Wien, p.38.

⁶ Ζομπανάκης, Γ.,(1949). *Η «Αγωγή του Πολίτη»*, Αθήνα, σ. 15-20.

⁷ Κουτσουράκης, Γ.(1994). «Η «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» στο Δημοτικό Σχολείο. Κοινωνιολογική- Διδακτική προσέγγιση». *Νέα Παιδεία*, τ. 71, σ. 55.

ούτος καλός Έλλην πολίτης ως άτομον και εις τας σχέσεις του προς τους άλλους και προς το Κράτος»⁸.

Από το 1957 έως και το 1963 τα εγχειρίδια για τη διδασκαλία του μαθήματος της Αγωγής του Πολίτου εκδίδονταν από ιδιωτικούς εκδοτικούς οίκους. Από το σύνολο των 16 εγχειριδίων μόνο τα 4 είχαν την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας. Οι εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964 έφεραν στην εξουσία την Κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου και ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου ορκίστηκε και Υπουργός Παιδείας, ο Κύπριος πολιτικός και λογοτέχνης Λουκής Ακρίτας υφυπουργός, και ο φιλόσοφος, παιδαγωγός και μεταρρυθμιστής της Εκπαίδευσης Ευάγγελος Παπανούτσος γενικός γραμματέας. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, η σημαντικότερη της μεταπολεμικής περιόδου, εισήγαγε και καθιέρωσε σε όλες τις βαθμίδες της Εκπαίδευσης πολλά προοδευτικά μέτρα. Ένα από τα μέτρα που η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 καθιέρωσε στην εκπαίδευση ήταν και η εισαγωγή της διδασκαλίας του μαθήματος της «Πολιτικής Αγωγής» στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο με τίτλο «Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και Δικαίου». Το Πρόγραμμα περιελάμβανε εκτενή ύλη με βάση την οποία συντάχτηκαν τα πρώτα διδακτικά βιβλία για το μάθημα. Όμως κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 το μάθημα της Αγωγής του Πολίτου καταργείται εντελώς από την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση με το νόμο 4379 Παράλληλα με τη συγγραφή των βιβλίων της Πολιτικής Αγωγής για τη Μέση Εκπαίδευση, γράφτηκαν σημαντικά κείμενα που τόνιζαν την αναγκαιότητα και άλλων μέσων για την πληρέστερη προσφορά του μαθήματος. Το μάθημα αυτό αποτέλεσε και ένα από τα βασικά σημεία στα οποία θα εστιαστεί η αντιπαράθεση της κυβέρνησης με την ΕΡΕ⁹.

Η πρώτη κυβέρνηση της δικτατορίας κατέλυσε την Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 χαρακτηρίζοντας το έργο της αντεθνικό και αντιθρησκευτικό. Την περίοδο αυτή καταργείται το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, επανέρχεται η καθαρεύουσα στα σχολεία όλων των βαθμίδων, ενώ καταργείται και η διδασκαλία του μαθήματος της Αγωγής του Πολίτη. Όσον αφορά την κατάργηση του μαθήματος των Στοιχείων Δημοκρατικού Πολιτεύματος από τα σχολεία της Γενικής Εκπαίδευσης, ο τότε Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Καλαμποκιάς, με τηλεγραφική διαταγή του στις 5 Μαΐου 1967 εντελλόταν τα παρακάτω: «Από 8 Μαΐου διακόπτουμε τη διδασκαλία μαθήματος «Στοιχείων Δημοκρατικού Πολιτεύματος» εις Σχολεία Μέσης Εκπαιδευσεως καταργουμένης και της γραπτής εξετάσεως τούτου. Μέχρι τούδε τεθείσα προφορική διδασκαλία του μαθήματος δεν θα ληφθεί υπόψιν. Εις προβλεπομένας υπό Ωρολογίου Προγράμματος ώρας διδασκαλίας ανωτέρω μαθήματος θα αναπτύσσεται εις τους μαθητάς νόημα και σκοποί Επαναστάσεως και ότι αύτη είναι γνησίως Ελληνική, μη στρεφόμενη εναντίον Εθνικών κομμάτων συμφώνως προς το Διάγγελμα και Προγραμματικές Δηλώσεις κ. Προέδρου Κυβερνήσεως. Αναφέρατε ημίν τηλεγραφικώς λήψιν και εκτέλεσιν παρούσης»¹⁰.

Το 1967 καταργείται εντελώς το μάθημα της «Αγωγής του Πολίτου» και στις ώρες που διδασκόταν επιβλήθηκε η διδασκαλία νέου μαθήματος με την ονομασία «Σκοποί της Επαναστάσεως» το οποίο είχε περιεχόμενα σχετικά με τις αρχές και του στόχους του δικτατορικού καθεστώτος. Το 1969 επιχειρείται η επαναφορά του μαθήματος για την ΣΤ΄ τάξη με τίτλο Αγωγή του Πολίτη, με το Βασιλικό Διάταγμα 702/1969. Το 1972 δημοσιεύεται στη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως προκήρυξη για τη συγγραφή σχολικών

⁸ ΒΔ.30/1/1957, τ.1^ο, αρ. φύλ. 14, σ. 93.

⁹ Κάτσικας, Χ., Θεριανός, Κ. (2007). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης- Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 213.

¹⁰ Δημαράς, Αλ. όπ.π. σ. 245.

εγχειριδίων ανάμεσα στα οποία αναφέρεται και η ««Αγωγή του Πολίτου»». Σύμφωνα με την προκήρυξη, «Δια της διδασκαλίας του μαθήματος της Αγωγής του Πολίτου επιδιώκεται η εισαγωγή του μαθητού εις την σύγχρονον οργανωμένην Ελληνικήν Κοινωνίαν δια της συνειδητοποιήσεως κατά το δυνατόν των δικαιωμάτων και των καθηκόντων αυτού εις την Κοινότητα της οικογένειας, του σχολείου, του επαγγέλματος, του Κράτους και της Εκκλησίας με απώτερον σκοπόν ν' αναδειχθή ούτος εις καλόν Έλληνα πολίτη και Χριστιανόν»¹¹. Μετά από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας το 1974, ξανάρχισε η διδασκαλία της Αγωγής του Πολίτη και παράλληλα συγγράφηκαν νέα σχολικά εγχειρίδια για το Δημοτικό Σχολείο. Με τα μεταρρυθμιστικά μέτρα για την παιδεία κατά την περίοδο 1981- 1988, η Πολιτική Αγωγή εντάχθηκε στις τέσσερις πρώτες τάξεις του Δημοτικού με το μάθημα «Μελέτη του Περιβάλλοντος»¹² και στις δύο ανώτερες με την «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», στη Γ' Γυμνασίου με τα «Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος» και στη Γ' Λυκείου με τις «Αρχές Πολιτικής Επιστήμης» και «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος».

Κατά την περίοδο 1981-1988 συγγράφτηκαν τα σχολικά εγχειρίδια με τίτλο, «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» για τις τάξεις Ε' και ΣΤ' και για πρώτη φορά συνοδεύονται από αντίστοιχα βιβλία για τον εκπαιδευτικό. Ο σκοπός του μαθήματος κατά την περίοδο αυτή αποβλέπει να βοηθήσει τους μαθητές: *Να γνωρίσουν την οργάνωση και τη λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας και τις αξίες στις οποίες στηρίζεται, να κατανοήσουν τη σημασία που έχουν οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί για το άτομο και το σύνολο, να αναπτύξουν την κριτική σκέψη αναφορικά με τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, να καλλιεργήσουν την κοινωνική συνείδηση, ώστε να μετέχουν υπεύθυνα και δημιουργικά στη ζωή μιας δημοκρατικής κοινωνίας, να αποκτήσουν την απαραίτητη ευαισθησία στην πανανθρώπινη κοινότητα* (ΥΠ.Ε.Π.Θ, 1987). Κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 2000-2006 τα βιβλία της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής αντικαθίστανται από νέα με τον ίδιο τίτλο αλλά με εμπλουτισμένη ύλη προσαρμοσμένη μάλιστα σε νέα δεδομένα και νέες μεθόδους διδασκαλίας. Στα νέα βιβλία της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής ενσωματώνονται με σημαντική καθυστέρηση θέματα που αφορούν τη θέση της χώρας μας στην Ευρώπη και τη Διεθνή Κοινότητα.

¹¹ Εγκύκλιος 98245/25-8-1972/ΦΕΚ 131 παράρτημα «Περί προκηρύξεως διαγωνισμού δια την συγγραφήν αναγνωστικών Δ' Ε' και ΣΤ' τάξεων Δημοτικού, Γραμματικής των τάξεων Γ' - Δ' και βοηθητικών Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Προκήρυξις περί συγγραφής του βιβλίου της Αγωγής του Πολίτου δια του μαθήματος της ΣΤ' τάξεως του Δημοτικού Σχολείου», σ. 945.

¹² Οι άξονες γύρω από τους οποίους διατάσσεται η ύλη της Μελέτης του Περιβάλλοντος είναι: Ο άνθρωπος ανάμεσα στους συνανθρώπους του. *Ο άνθρωπος στο γεωφυσικό του περιβάλλον. Πώς επικοινωνούν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Ο άνθρωπος και τα φυτά. Ο άνθρωπος και τα ζώα. Πώς ικανοποιεί ο άνθρωπος τις ανάγκες του. Ο άνθρωπος και οι μηχανές. Ο άνθρωπος και ο χρόνος.* Η Μελέτη του Περιβάλλοντος της Δ' τάξης παρουσιάζει διαφορές σε σύγκριση με την ύλη του ίδιου μαθήματος των τριών προηγούμενων τάξεων του Δημοτικού και προσφέρεται στις παρακάτω Γενικές ενότητες: *Ο άνθρωπος ανάμεσα στους συνανθρώπους του.* (Η ζωή του ελληνικού λαού- το ελληνικό κράτος). *Ο άνθρωπος στο γεωφυσικό του περιβάλλον.* (Ο ελλαδικός και ο γειτονικός γεωφυσικός χώρος). *Ο άνθρωπος, τα ζώα και τα φυτά.* (Γνωρίζουμε τα φυτά και τα ζώα της πατρίδας μας). *Πηγές αγαθών, παραγωγή και κατανάλωση.* (Παραγωγή αγαθών στην Ελλάδα, βιομηχανική παραγωγή στη χώρα μας). *Μελέτη φυσικών φαινομένων. Ιστορία και πολιτισμός.* (Η παιδεία του ελληνικού λαού, γράμματα και τέχνες, υγεία και αθλητισμός, αναψυχή, ελληνική φύση και ομορφιά). Οι παραπάνω Γενικές ενότητες που απαρτίζουν το μάθημα της Μελέτης του Περιβάλλοντος της Δ' τάξης παλαιότερα προσφέρονταν με ξεχωριστά μαθήματα της Γεωγραφίας, της Ιστορίας, της Φυτολογίας και της Ζωολογίας. Σήμερα όλα τα παραπάνω συνυφαίνονται, συσσωματώνονται και συμπλέκονται σ' ένα, μάθημα στη Μελέτη του Περιβάλλοντος που μέσα στην ύλη και πολλές της υπάρχουν πολλά στοιχεία και πολλές γνώσεις χρήσιμες και επίκαιρες από το χώρο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής.

4. Η εικόνα της Ευρώπης στα εγχειρίδια της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής

Η έκταση της έρευνας των σχολικών εγχειριδίων η οποία παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, φανερώνει τη σημασία που αποδίδεται στο ρόλο τον οποίο διαδραματίζει το σχολικό εγχειρίδιο στα πλαίσια της μαθησιακής διαδικασίας και της κοινωνικοποίησης των μαθητών. Στην Ελλάδα τα σχολικά εγχειρίδια μόλις τις τρεις τελευταίες δεκαετίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και έρευνας¹³. Στο πεδίο της έρευνας των σχολικών εγχειριδίων συμβάλλει η «Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου» (ΜΟΕΣΒΙ), η οποία ιδρύθηκε το 1992 από τη Σύγκλητο του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και λειτουργεί στον τομέα Παιδαγωγικής του τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής¹⁴.

Το σχολικό εγχειρίδιο της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» της Ε΄ Δημοτικού περιλαμβάνει στα περιεχόμενά τους 4 θεματικές διδακτικές ενότητες οι οποίες δομούνται με θέματα επεξεργασίας. Η Α΄ θεματική ενότητα η οποία έχει τίτλο «Είμαστε όλοι πολίτες» περιλαμβάνει 8 Κεφάλαια, η Β΄ θεματική ενότητα με τίτλο «Έχουμε δικαιώματα και υποχρεώσεις» και περιλαμβάνει 4 Κεφάλαια, η Γ΄ θεματική ενότητα, έχει τίτλο «Ζούμε στη Δημοκρατία» και η Δ΄ θεματική ενότητα με τίτλο «Συμμετέχουμε στη λήψη αποφάσεων», περιλαμβάνει επίσης 4 Κεφάλαια.

Το 6^ο Κεφάλαιο της Α΄ θεματικής ενότητας «Είμαστε όλοι πολίτες» έχει τίτλο «Είμαστε πολίτες της Ελλάδας, της Ευρώπης και του κόσμου», (ΚΠΑ, Ε΄, σ. 28- 33)¹⁵. Όπως αναφέρεται στο βιβλίο του δασκάλου στόχοι του μαθήματος είναι:

- Να κατανοήσουν την ευρύτητα της έννοιας του πολίτη και τη διεύρυνση από το τοπικό, στο ευρωπαϊκό και στο παγκόσμιο επίπεδο.
- Να είναι σε θέση να διακρίνουν δικαιώματα και υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών.
- Να ευαισθητοποιηθούν για την ύπαρξη κοινών παγκόσμιων προβλημάτων και να συνειδητοποιήσουν ότι οι επιπτώσεις τους αφορούν όλους.
- Να είναι σε θέση να σκέφτονται και να προτείνουν λύσεις και να συμμετέχουν στην επίλυση αυτών των προβλημάτων¹⁶.

Το Κεφάλαιο 6 στο βιβλίο του μαθητή ξεκινά την προσέγγιση της ενότητας με την πληροφορία ότι:

Είμαστε Έλληνες πολίτες και πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επειδή η χώρα μας είναι κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ακολουθεί σύντομη αναδρομή για την Ευρωπαϊκή Ένωση:

Στη συνέχεια αναφέρονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών: Όλοι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε), ανεξάρτητα από εθνικότητα, φύλο, θρησκεία και πεποιθήσεις μπορούν:

¹³ Για την έρευνα των σχολικών εγχειριδίων στην Ελλάδα, βλ. Μπονίδης, Κ., Χοντολίδου, Ε. (1997). «Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: Από την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης- Το παράδειγμα της Ελλάδας» στο: Πρακτικά Ζ΄ Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρίας Ελλάδας με θέμα «Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 200-209 & 217-224.

¹⁴ Η «Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου» (ΜΟΕΣΒΙ), έχει ενταχθεί στο Διεθνές Δίκτυο των Ινστιτούτων και Κέντρων, που αναπτύσσουν ανάλογη δραστηριότητα στο πλαίσιο της UNESCO.

¹⁵ Τα γράμματα (ΚΠΑ, Ε΄) παραπέμπουν στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Ε΄ τάξης του Δημοτικού και ο αριθμός στη σελίδα του βιβλίου.

¹⁶ Βιβλίο του εκπαιδευτικού για την «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» της Ε΄ Δημοτικού, σ. 27-28.

- Να εκλέγουν και να εκλέγονται στις Ευρωεκλογές και στις δημοτικές εκλογές της κοινοτικής χώρας που ζουν, έστω κι αν δεν είναι πολίτες της χώρας αυτής
- Να ταξιδεύουν, να ζουν, να σπουδάζουν και να εργάζονται σε κάθε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Να συμμετέχουν σε Προγράμματα της ΕΕ, ώστε να αποκτήσουν γνώσεις και ικανότητες.

Έχουν υποχρέωση

- Να εφαρμόζουν τους κανονισμούς της ΕΕ που γίνονται και νόμοι της χώρας τους (ΚΠΑ, Ε', σ. 28).

Στα πλαίσια της 2^{ης} Δραστηριότητας παρουσιάζονται τα βασικά δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέσα από τη μελέτη περίπτωσης ενός ευρωπαϊκού προγράμματος που έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν οι μαθητές διαπιστώνουν το πώς εφαρμόζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών¹⁷.

Στη Δραστηριότητα 3, (ΚΠΑ, Ε', σ. 29), οι μαθητές παρατηρούν και σχολιάζουν τη φωτογραφία που τους έστειλαν οι Ισπανοί συμμαθητές τους. Στη Μελέτη Περίπτωσης αναφέρονται τα παρακάτω:

- Εμείς χρησιμοποιήσαμε το δικαίωμά μας να πάρουμε μέρος σε ένα εκπαιδευτικό Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα το Comenius. Συνεργαστήκαμε με σχολεία της Ισπανίας, της Γαλλίας και του Βελγίου. Μελετήσαμε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών.

- Οι μαθητές από τη Γαλλία έγραψαν για το δικαίωμα που έχουν οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εκλέγουν και να εκλέγονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάθε 5 χρόνια. Στη συνέχεια αναφέρεται ότι πολλοί άνθρωποι δημιούργησαν το «Δίκαιο και αλληλέγγυο εμπόριο» (ΚΠΑ, Ε', σ. 33), το οποίο είναι ένα είδος εμπορίου ανάμεσα στους φτωχούς αγρότες των χωρών.

Έμμεσες αναφορές για τον Έλληνα ως πολίτη της Ε.Ε. συναντούμε και στο επαναληπτικό Κεφάλαιο 7 της Α' Ενότητας (ΚΠΑ, Ε', σ. 43). Στο Κεφάλαιο 3 «Πώς λειτουργεί το Ελληνικό Κοινοβούλιο», της Γ' θεματικής ενότητας «Ζούμε στη δημοκρατία», αναφέρεται ότι: Οι Έλληνες πολίτες δεν εκλέγουν μόνο τους Βουλευτές του Ελληνικού Κοινοβουλίου, αλλά συμμετέχουν και στην εκλογή των βουλευτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αφού η χώρα μας είναι χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΠΑ, Ε', σ. 70).

Το σχολικό εγχειρίδιο της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» της ΣΤ' Δημοτικού περιλαμβάνει 4 θεματικές ενότητες. Αναφορές για την Ευρώπη συναντούμε στην 3^η θεματική ενότητα η οποία έχει τίτλο: «Το άτομο και η Ευρωπαϊκή Ένωση». Η 1^η υποενότητα έχει τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα» και η 2^η «Οι Ευρωπαίοι πολίτες» (ΚΠΑ, ΣΤ', σ. 64-78)¹⁸. Το 1^ο Κεφάλαιο έχει τίτλο: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση: Όργανα και λειτουργίες της» Στην αρχή της ενότητας παρατίθεται ο χάρτης της Ευρώπης με στόχο να βοηθήσει τους μαθητές να επισημάνουν τα κράτη- μέλη της Ένωσης και να διαπιστώσουν τη θέση τους και τα μεταξύ τους σύνορα. Με αφορμή τις πληροφορίες που υπάρχουν στο βιβλίο για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) και το κείμενο μπορεί να ξεκινήσει η συζήτηση για την οργάνωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την

¹⁷ Όπως αναφέρεται στο βιβλίο του εκπαιδευτικού η επιλογή της Ισπανίας ως χώρας συνεργασίας και ανταλλαγής δράσεων με τους Έλληνες μαθητές επιβλήθηκε γιατί έχει μεσογειακό κλίμα και εμφανίζει τα ίδια προβλήματα με τη χώρα μας στο θέμα των δασικών πυρκαγιών.

¹⁸ Τα γράμματα (ΚΠΑ, ΣΤ'), παραπέμπουν στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της ΣΤ' Δημοτικού και οι αριθμοί στις σελίδες του ίδιου βιβλίου.

αναφορά στα βασικά όργανά της, δίνοντας στους μαθητές κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις πάνω σε αυτά αλλά και την αφορμή για μια δική τους έρευνα στο διαδίκτυο https://europa.eu/european-union/index_en ή αλλού, όπου μπορούν να βρουν σχετικές πληροφορίες.

Για διευκόλυνση του εκπαιδευτικού παρατίθενται τα παρακάτω θέματα για επεξεργασία:

- Τι είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση;
- Οργάνωση και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Η φωνή των πολιτών
- Συμβούλιο υπουργών: Η φωνή των κρατών-μελών
- Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: Η φωνή των κρατών-μελών
- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Η κινητήριος δύναμη της ενοποίησης
- Το Ευρωπαϊκό δικαστήριο: Το όργανο επιβολής του νόμου
- Το Ελεγκτικό Συνέδριο: Ορθολογική χρήση των πόρων
- Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα: Ένα σταθερό νόμισμα για την Ευρώπη
- Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα επενδύσεων: Μακροπρόθεσμη επένδυση στο μέλλον
- Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή: Συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων
- Η Επιτροπή των Περιφερειών: Η τοπική διάσταση
- Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής

Το Κεφάλαιο 2 έχει τίτλο «Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση»

Στόχοι του μαθήματος είναι:

-Να συνδέσουν τον ελληνικό πολιτισμό με τον ευρωπαϊκό.

-Να γνωρίσουν την πορεία της Ελλάδας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και τη σημερινή θέση της χώρας μας μέσα σε αυτήν.

-Να προβληματιστούν σχετικά με τα οφέλη, τα οποία απολαμβάνει η χώρα μας ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και τη συμβολή της Ελλάδας στην Ένωση με τη συμμετοχή της στα όργανα και τις διαδικασίες λειτουργίας τους.

Ξεκινώντας επιχειρείται μια σύντομη παρουσίαση της ιστορίας του ονόματος της Ευρώπης και του ελληνικού μύθου, σχετικά με την προέλευση του ονόματός της. Έτσι συνδέουμε την Ευρώπη με τη ρίζα της, η οποία βρίσκεται στον ελληνικό πολιτισμό. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η θέση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μετά από μια σύντομη σημερινή της θέση μέσα στην Ένωση και ο ρόλος της ως πλήρους μέλους της. Για την καλύτερη πληροφόρηση του εκπαιδευτικού, παραθέτουμε επιπλέον πληροφορίες, τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει κατά τη διδασκαλία του μαθήματος: Η Ελλάδα συμμετέχει ενεργά στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως πλήρες μέλος της. Ο ελληνικός λαός εκλέγει στις ευρωεκλογές τους ευρωβουλευτές του. Η Ελλάδα εκπροσωπείται στο Ευρωκοινοβούλιο με 24 Ευρωβουλευτές¹⁹. Το 3^ο Κεφάλαιο έχει τίτλο «Σχέσεις μεταξύ των κρατών- μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Στόχοι του Κεφαλαίου είναι:

-Να γνωρίσουν τους τομείς συνεργασίας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

-Να προσδιορίσουν, όσο γίνεται, το πλαίσιο συνεργασίας των κρατών-μελών στο πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο.

-Να πληροφορηθούν για τις πρωτοβουλίες της Ένωσης σχετικά με την ενίσχυση της συνεργασίας σε όλους τους τομείς που προαναφέρθηκαν.

-Να ενημερωθούν για το ρόλο της Ελλάδας στους παραπάνω τομείς.

Με αφορμή το εικονιστικό υλικό με τίτλο «Ευρωπαϊκή Ένωση: Ενότητα στην πολυμορφία», το οποίο παρατίθεται, τονίζεται η αξία της συνεργασίας και της

¹⁹ Τα στοιχεία αυτά υπόκεινται σε αλλαγές, οπότε πριν δοθεί οποιαδήποτε πληροφορία στους μαθητές πρέπει προηγουμένως να έχει ελεγχθεί.

πολυμορφίας, καθώς και της συνεργασίας μεταξύ των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια παρέχονται βασικές πληροφορίες για τον οικονομικό, τον κοινωνικό και τον πολιτιστικό τομέα. Σε σχέση με τον οικονομικό τομέα τονίζεται ότι από αυτόν ξεκίνησε η ιδέα της Ένωσης. Αναφέρεται επίσης ότι στο νόμισμα του ευρώ παριστάνεται το ελληνικό γράμμα έψιλον με δύο παράλληλες γραμμές (€), οι οποίες συμβολίζουν τη σταθερότητα και ότι κυκλοφόρησε για πρώτη φορά την 1^η Δεκεμβρίου του 2002 (ΚΠΑ, ΣΤ', σ. 70). Επίσης αναφέρεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση με χρήματα από τις Τράπεζες και τα Ταμεία της ενισχύει τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, για να φτιάξουν αεροδρόμια, σιδηροδρομικές γραμμές και άλλα έργα υποδομής. Επίσης επιδοτεί επιχειρήσεις και επαγγελματίες. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο σημαντικότερο ίσως εμπόδιο στην επικοινωνία μεταξύ των ευρωπαϊκών λαών που είναι βέβαια η γλώσσα. Για το λόγο αυτό αναφέρεται ότι οι προσπάθειες της Ένωσης αποσκοπούν μεταξύ των άλλων και στην προώθηση των ευρωπαϊκών γλωσσών και στην επικοινωνία κυρίως των νέων της Ευρώπης μεταξύ τους με Προγράμματα, όπως το Comenius²⁰, το οποίο στη δεύτερη κατηγορία δράσης του προωθεί την εκμάθηση από τους Ευρωπαίους μαθητές μιας ευρωπαϊκής γλώσσας εκτός από τη μητρική τους. Το Πρόγραμμα Comenius, περιλαμβάνει και ανταλλαγές μαθητών μεταξύ των συνεργαζόμενων σχολείων. Το προϊόν που παράγουν οι συνεργαζόμενες ομάδες είναι και οι δύο γλώσσες των εταίρων που συνεργάστηκαν. Παρέχεται επίσης μια ενδιαφέρουσα είδηση με περιεχόμενο τη συνεργασία ενός σχολείου της Χίου με σχολεία της Ευρώπης.

Ιδιαίτερες αναφορές συναντούμε για άλλες δραστηριότητες με τις οποίες επιτυγχάνονται οι σκοποί της Ευρωπαϊκής Ένωσης για κοινωνική δικαιοσύνη, προστασία και ασφάλεια των πολιτών, προστασία του περιβάλλοντος. Γίνεται λόγος για το Ευρωπαϊκό Κεντρικό Δίκτυο Καταναλωτών το οποίο πληροφορεί και συμβουλεύει τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματά τους ως καταναλωτές, καθώς και για τη δραστηριότητα η οποία σχετίζεται με την προστασία του περιβάλλοντος, το Ετήσιο Περιβαλλοντικό Συνέδριο και την Πράσινη Εβδομάδα (Green Week). Στα πλαίσια της «Πράσινης Εβδομάδας» διενεργείται ετήσιος σχολικός διαγωνισμός (Ζωγραφική – Σχέδιο- Ψηφιακά Βίντεο) που ενθαρρύνει νέους από όλα τα κράτη- μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ενημερωθούν για περιβαλλοντικά θέματα και να εκφραστούν καλλιτεχνικά. Εκτενής αναφορά γίνεται για τον πολιτιστικό τομέα και τονίζεται ότι επιδιώκεται η πολιτιστική συνεργασία των λαών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης αναφέρεται ότι το 2008 ορίστηκε ως « Ευρωπαϊκό έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου» και για το λόγο αυτό οργανώθηκαν πολλές δραστηριότητες και Προγράμματα. Γίνεται ακόμη λόγος για το Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους Πολίτες», το οποίο εγκρίθηκε το 2006 και εκπονήθηκε από το 2007 ως το 2013 και είχε στόχο την προώθηση ενεργούς συμμετοχής του Ευρωπαίου πολίτη στα κοινά. Επιχειρείται επίσης η ενημέρωση των μαθητών για το θεσμό της «Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης» για την καλύτερη γνωριμία με τον πολιτισμό κάθε χώρας. Στα πλαίσια της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης διοργανώνονται διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις ζωγραφικής, αφιερώματα σε Ευρωπαίους δημιουργούς, θεατρικές παραστάσεις κ. ά.²¹.

²¹ Το έτος 2006 πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης ήταν η Πάτρα. Εξαιτίας της μεγάλης ζήτησης από όλα τα κράτη- μέλη να αποκτήσουν τον τίτλο για τις δικές τους πόλεις, αποφασίστηκε να ορίζονται κάθε χρόνο δύο πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης. Για το 2009 είχαν οριστεί οι πόλεις Βίλνιους (Λιθουανία) και Λιντς (Αυστρία). Περισσότερες πληροφορίες για τις Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης παρέχονται στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης: https://europa.eu/european-union/index_en, τις πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης από το 2000 ως σήμερα.

Το 1^ο Κεφάλαιο της Β' ενότητας «Οι Ευρωπαίοι πολίτες», έχει τίτλο «Λαοί και πολιτισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης» έχει στόχους, όπως αναφέρονται στο βιβλίο του δασκάλου είναι να καταστήσει τους μαθητές ικανούς:

-Να αποκτήσουν γνώσεις για τους λαούς της Ευρώπης και να διευρύνουν τις γνώσεις τους για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών, διαπιστώνοντας ταυτόχρονα την κοινή βάση των ευρωπαϊκών πολιτισμών, που είναι ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και ο ρωμαϊκός πολιτισμός.

-Να συνειδητοποιήσουν ότι στόχος της συνύπαρξης και της συνεργασίας των λαών της Ευρώπης είναι η διαφύλαξη των ιδιαιτεροτήτων των λαών μέσα στα πλαίσια μιας πολυσυλλεκτικής Ευρώπης για όλους.

-Να αξιοποιήσουν τους διαθεματικές έννοιες τους αλληλεπίδρασης, του πολιτισμού, του χώρου και του χρόνου²².

Αναφέρεται ότι τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών περιέχονται στο «Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης»²³. Στην Ανακεφαλαίωση αναφέρεται ότι: Οι Ευρωπαίοι, παρά τους διαφορές (γλώσσα, ήθη και έθιμα, παραδόσεις) που μπορεί να έχουν, είναι ενωμένοι κι εργάζονται από κοινού για την ειρήνη και την ευημερία. Ανήκουν σε μια μεγάλη οικογένεια και μοιράζονται την Ευρώπη και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό εδώ και πολλά χρόνια. Τους πολίτες τους Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνωρίζονται δικαιώματα και διευκολύνσεις, τους να ταξιδεύουν ελεύθερα, να σπουδάζουν και να διαμένουν σε όποια χώρα μέλος επιθυμούν, να εργάζονται με ίσους όρους σε οποιαδήποτε χώρα τους Ευρωπαϊκής Ένωσης κ.ά. Ταυτόχρονα τους έχουν και υποχρεώσεις, τους να συμμορφώνονται με τους κανόνες, να τηρούν τους νόμους της χώρας στην οποία ζουν και να σέβονται τον πολιτισμό τους.

Το σχολικό εγχειρίδιο τους «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής», τους Γ' Γυμνασίου περιλαμβάνει 4 Θεματικές ενότητες. Η εικόνα της Ευρώπης προσεγγίζεται στην 3^η ενότητα η οποία έχει τίτλο «Το άτομο και η Ευρωπαϊκή Ένωση», τίτλος του Κεφαλαίου είναι «Ευρωπαϊκή Ένωση». Στην ενότητα προσεγγίζονται θέματα σχετικά με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τους βασικούς τους θεσμούς, τους βασικές τους πολιτικές καθώς και πληροφορίες για τον ευρωπαίο πολίτη. Τους εισαγωγικές πληροφορίες της ενότητας αναφέρονται: Οι έννοιες της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου, και των δικαιωμάτων που αποτελούν βασικές έννοιες για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακόμη γίνεται πρόταση να διαβάσουν οι μαθητές το βραβευμένο κόμικ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «Το λαβωμένο νερό» http://europedirect.pde.gov.gr/images/pubs/book_13.pdf για να γνωρίσουν τους δυνατότητες παρέμβασης που παρέχει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Τονίζεται ότι η ευρωπαϊκή κουλτούρα είναι σημαντική κληρονομιά του ευρωπαίου και παγκόσμιου πολίτη. Τους αναφέρεται ότι ο μαθητής μπορεί να διαβάσει κομμάτια της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, που αποτελεί βασικό κομμάτι της ευρωπαϊκής κουλτούρας, από τα

²² Βιβλίο του δασκάλου για την «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» της ΣΤ' Δημοτικού, σ. 65.

²³ Ο «Χάρτης των Θεμελιωδών δικαιωμάτων» της Ε.Ε., εγκρίθηκε επίσημα τον Δεκέμβριο του 2000 κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας στη Γαλλία. Στη Συνέλευση που έφτιαξε το σχέδιο του Χάρτη συμμετείχαν αντιπρόσωποι των ευρωπαϊκών οργάνων και των κυβερνήσεων των κρατών μελών. Ο Χάρτης αποτελεί μια σημαντική πρόοδο για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση. Ο «Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων» περιέχει 54 άρθρα, τα οποία ορίζουν τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο αναλυτικά, κατοχυρώνει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στη ζωή, στην ακεραιότητα του ατόμου, την ελευθερία της έκφρασης και της συνείδησης. Προωθεί επίσης την ισότητα ανδρών και γυναικών, το δικαίωμα στην περιβαλλοντική προστασία κ.ά.

Νεοελληνικά Αναγνώσματα, όπου υπάρχουν αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα σημαντικών ευρωπαϊών λογοτεχνών (Σαίξπηρ-Αγγλία, Λόρκα-Ισπανία, Τζόυς-Ιρλανδία, Μπωντλαίρ-Γαλλία κ.ά.).

Στη συνέχεια παρέχονται πληροφορίες για την Ευρωπαϊκή Ένωση:

Προτείνεται ακόμη ότι για την ενημέρωση του μαθητή για τους τελευταίες εξελίξεις και αλλαγές, ώστε να συμπληρώσει τους γνώσεις που του παρέχονται στο βιβλίο, να χρησιμοποιήσει τους ιστοσελίδες τους Ε.Ε και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, https://ec.europa.eu/greece/home_el. Παρέχεται επίσης η πληροφορία ότι ο μαθητής μπορεί να κάνει χρήση και τους απευθείας και δωρεάν τηλεφωνικής γραμμής πληροφόρησης για θέματα τους ΕΕ (00800.6.7.8.9.10.11) και να λύσει τυχόν απορίες του²⁴. Στην αρχή του Κεφαλαίου παρέχονται λεπτομερείς πληροφορίες για την ίδρυση και την εξέλιξη τους ευρωπαϊκής ιδέας και αναφέρεται ότι η Ευρωπαϊκή ιδέα, δηλαδή η ιδέα μιας κοινής ανθρωπιστικής Ευρώπης, υπήρξε για αιώνες το όραμα πολλών φιλοσόφων και στοχαστών (Καντ, Κομένιος, Β. Ουγκώ). Αυτό το όραμα βασιζόταν τόσο στη γεωγραφική ενότητα τους Ευρωπαϊκής Ηπείρου, όσο και στα στοιχεία που διαμόρφωσαν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Παρ' τους τους μεταξύ τους διαφορές, όλα τα ευρωπαϊκά κράτη διαμορφώθηκαν στη βάση του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, ο οποίος επηρεάστηκε από την αρχαία ελληνική σκέψη. Τα ευρωπαϊκά κράτη εξάλλου, οργανώθηκαν με βάση το ρωμαϊκό δίκαιο, ενώ καθοριστικές υπήρξαν για όλη την Ευρώπη οι επιδράσεις του χριστιανισμού. Μετά τους τραγικές συνέπειες των δύο Παγκοσμίων πολέμων, η Ευρώπη έχει κοινά συμφέροντα στην πορεία τους οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης. Τους συνθήκες αυτές, επανέρχεται το όραμα μιας κοινής Ευρώπης, χωρίς τους εθνικούς ανταγωνισμούς του παρελθόντος. Από το 1950, η Γαλλία με τον υπουργό Εξωτερικών Ρ. Σουμάν προωθεί διαπραγματεύσεις για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Παρέχονται τους οι πληροφορίες και συγκεκριμένα, ότι η διαδικασία προσχώρησης τους Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ξεκίνησε με:

Την υπογραφή τους Συμφωνίας των Αθηνών (1961) και προέβλεπε διαδικασίες εναρμόνισης τους πολιτικής τους χώρας με αυτήν τους ΕΟΚ, διάρκειας 22 ετών. Η εφαρμογή τους Συμφωνίας άρχισε το 1962 και διακόπηκε στη διάρκεια τους δικτατορίας (1967-1974) από την ΕΟΚ, λόγω τους αναστολής τους δημοκρατικών αρχών και ελευθεριών από το στρατιωτικό καθεστώς. Η νέα αίτηση, που υποβάλλεται το 1974, οδηγεί σε διαπραγματεύσεις και την υπογραφή τους Συνθήκης Ένταξης τους Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ το 1979, μετά από απόφαση τους Ελληνικής Βουλής με αυξημένη πλειοψηφία (2/3). Η οριστική ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα πραγματοποιείται το 1981.

Με τη συμβολή του εικονιστικού υλικού παρουσιάζεται η πορεία προσχώρησης τους χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση:

- 1957: Ίδρυση τους ΕΟΚ μεταξύ Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Βελγίου και Λουξεμβούργου.
- 1973: Προσχώρηση Αγγλίας, Ιρλανδίας και Δανίας
- 1981: Προσχώρηση τους Ελλάδας
- 1986: Προσχώρηση Ισπανίας και Πορτογαλίας
- 1992: Προσχώρηση πρώην ανατολικής Γερμανίας
- 1996: Προσχώρηση Αυστρίας, Σουηδίας και Φιλανδίας
- 2004: Προσχώρηση Κύπρου, Τσεχίας, Εσθονίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας, Σλοβενίας, Σλοβακίας, Λετονίας, Λιθουανίας και Μάλτας
- 2007: Προσχώρηση Βουλγαρίας και Ρουμανίας

²⁴ «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» Γ' Γυμνασίου (βιβλίο του μαθητή), (ΚΠΑ, Γ' Γ., σ. 120).

– Υποψηφίες χώρες: Τουρκία, Κροατία

Στο βιβλίο του εκπαιδευτικού παρέχονται λεπτομερείς πληροφορίες για την πορεία τους Ευρώπης. Στη συνέχεια με τίτλο: «Από τους τρεις Κοινότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση», αναφέρεται ότι: Η ΕΚΑΧ είχε τέτοια επιτυχία που, μέσα σε λίγα χρόνια, αυτές οι τρεις χώρες αποφάσισαν να προχωρήσουν περισσότερο και να ενοποιήσουν και τους τομείς των οικονομιών τους. Το 1957, υπέγραψαν τους Συνθήκες τους Ρώμης με τους οποίους ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ) και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Τα κράτη μέλη έθεσαν ως στόχο να καταργήσουν τους εμπορικούς φραγμούς μεταξύ τους και να ιδρύσουν μια «κοινή αγορά». Το 1967 συγχωνεύτηκαν τα όργανα των τριών Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Από τη στιγμή εκείνη, υπάρχει μια μόνο Επιτροπή, ένα Συμβούλιο Υπουργών και ένα Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Αρχικά, τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επιλέγονταν από τα εθνικά κοινοβούλια, αλλά το 1979 έγιναν οι πρώτες άμεσες εκλογές, πράγμα που επέτρεψε τους πολίτες των κρατών μελών να ψηφίσουν τους υποψηφίους τους επιλογής τους. Από τότε, πραγματοποιούνται άμεσες εκλογές κάθε πέντε χρόνια. Με τη συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) θεσπίστηκαν νέες μορφές συνεργασίας μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών μελών – τους για παράδειγμα στον τομέα της άμυνας και τους τομείς «τους δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων». Με τη προσθήκη τους της διακυβερνητικής συνεργασίας στο υφιστάμενο «κοινοτικό» σύστημα, η συνθήκη του Μάαστριχτ δημιούργησε την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).²⁵

Στο Κεφάλαιο το οποίο έχει αντικείμενο διδασκαλίας τους βασικούς θεσμούς της Ε.Ε., αναφέρεται ότι: Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε) είναι μια ένωση ευρωπαϊκών κρατών τα οποία, με την προσχώρησή τους, δεσμεύονται να συνεργάζονται για τη δημοκρατία, την οικονομική και κοινωνική ευημερία και την ειρήνη. Δεν είναι ομοσπονδιακό κράτος, τους η Γερμανία ή οι ΗΠΑ, ούτε είναι απλώς ένας οργανισμός συνεργασίας κρατών, τους τα Ηνωμένα Έθνη. Η συνένωση αυτή των ευρωπαϊκών κρατών, σημαίνει ότι τα κράτη-μέλη μεταβιβάζουν ορισμένες εξουσίες τους (νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές) σε αντίστοιχους κοινούς θεσμούς της ΕΕ. Με αυτόν τον τρόπο οι αποφάσεις για ορισμένα θέματα κοινού ενδιαφέροντος λαμβάνονται δημοκρατικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τα βασικά θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι: το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, που εκπροσωπεί τους πολίτες, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που εκπροσωπεί τα κράτη-μέλη, το Συμβούλιο Υπουργών, που εκπροσωπεί τους κυβερνήσεις των κρατών-μελών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που εκπροσωπεί τα συμφέροντα της ΕΕ και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Η επιτροπή, το Συμβούλιο Υπουργών και το Κοινοβούλιο αποτελούν το λεγόμενο «θεσμικό τρίγωνο», το οποίο διαμορφώνει τη νομοθεσία και τους πολιτικές που εφαρμόζονται σε ολόκληρη την Ένωση (ΚΠΑ, Γ' Γ, σ. 123). Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το οποίο τους τονίζεται αντιπροσωπεύει τους πολίτες της Ε.Ε. και εκλέγεται άμεσα από τους. Τους αναφέρεται ότι οι εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου διεξάγονται ανά πενταετία και έχουν τη δυνατότητα ψήφου όλοι οι πολίτες της Ε.Ε. οι οποίοι είναι εγγεγραμμένοι στον εκλογικούς καταλόγους. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στα νέα κράτη- μέλη (2004-2007), καθώς και στα υπό ένταξη κράτη.

Βασικοί θεσμοί οι οποίοι προσεγγίζονται στη συνέχεια είναι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο²⁶, το Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁷, της Ευρωπαϊκής

²⁵ https://europa.eu/european-union/index_el

²⁶ Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποτελείται από τους Αρχηγούς των κρατών ή των Κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ένωσης. Συνεδριάζει μία φορά κάθε εξάμηνο και καθορίζει τους γενικούς

Επιτροπής²⁸. Αναφέρεται τους ότι οι αρμοδιότητες τους Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι να προτείνει νομοθεσία στο Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, να διαχειρίζεται τον προϋπολογισμό της Ένωσης, να εξασφαλίζει μαζί με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, την εφαρμογή της νομοθεσίας σε όλα τα κράτη, να εκπροσωπεί την Ε.Ε, στη Διεθνή σκηνή (ΚΠΑ, Γ' Γ, σ. 127). Ακολουθεί η αναφορά στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αναφέροντας ότι σκοπός του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι να εξασφαλίζει την ομοιόμορφη εφαρμογή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας και του Συντάγματος σε όλα τα κράτη μέλη. Σε αυτό συμμετέχει ο δικαστής από κάθε κράτος μέλος και είναι αρμόδιο για την επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών μελών, μεταξύ οργάνων της ΕΕ και μεταξύ επιχειρήσεων και πολιτών.

Ακόμη αναφέρεται ότι τα θεσμικά αυτά όργανα της Ε.Ε, συμπληρώνονται από άλλα όργανα, τους το Ελεγκτικό Συνέδριο, το οποίο ελέγχει τη νόμιμη διαχείριση του οικονομικού προϋπολογισμού της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, αρμόδια για τη νομισματική πολιτική και το ευρώ. Συμβουλευτικά όργανα είναι η Επιτροπή Περιφερειών και η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. Εξάλλου, προβλέπεται και ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, ο οποίος ασχολείται με καταγγελίες πολιτών για κακοδιοίκηση. Στο βιβλίο του εκπαιδευτικού αναφέρεται ότι εκτός από τα θεσμικά όργανα που παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή υπάρχει και η Διακυβερνητική Διάσκεψη (ΔΔ), η οποία συγκαλείται για να προετοιμάσει αλλαγές που πρόκειται να συζητηθούν τους Συνθήκες. Ακολουθεί αναφορά τους βασικές πολιτικές της Ε.Ε, οι οποίες καθορίζονται από τους Ιδρυτικές Συνθήκες (Παρισίων, Ρώμης, Μάαστριχτ, Άμστερνταμ, Νίκαιας) και περιέχονται στο Σύνταγμα της Ευρώπης. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο χαράσσει τους γενικές κατευθύνσεις για συγκεκριμένες πολιτικές αποφάσεις. Γίνεται στη συνέχεια αναφορά στην Οικονομική και Νομισματική Πολιτική (ΟΝΕ)²⁹, την Κοινωνική Πολιτική³⁰, και την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ)³¹.

προσανατολισμούς και προτεραιότητες της ΕΕ (από την ισχύ του ευρωπαϊκού Συντάγματος θα συνεδριάζει κάθε τρίμηνο)

²⁷Το Συμβούλιο Υπουργών είναι το κύριο όργανο αποφάσεων της ΕΕ. Ενώ το Κοινοβούλιο εκπροσωπεί τους πολίτες, το Συμβούλιο εκπροσωπεί τα κράτη μέλη. Στις συνεδριάσεις του παρευρίσκεται ένας υπουργός για κάθε κράτος μέλος της ΕΕ, ανάλογα με το θέμα συζήτησης (π.χ. υπουργοί εργασίας, εάν συζητούνται θέματα ανεργίας). Ο κάθε υπουργός με την ψήφο του, ως μέλος του Συμβουλίου, εκφράζει την Κυβέρνησή του και είναι υπεύθυνος απέναντι στο εθνικό του Κοινοβούλιο. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία. Ο υπουργός κάθε χώρας εκπροσωπεί ψήφους ανάλογες με τον πληθυσμό της. Για τις αποφάσεις του Συμβουλίου απαιτούνται τουλάχιστον 232 ψήφοι από την πλειοψηφία των κρατών μελών. Το Συμβούλιο είναι νομοθετικό όργανο της Κοινότητας. Για ένα μεγάλο μέρος της νομοθεσίας, το Συμβούλιο «συναποφασίζει» με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Το Συμβούλιο παίρνει αποφάσεις σε θέματα που αφορούν: το συντονισμό της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών (ανάπτυξη, ανεργία, επενδύσεις), την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της Ε.Ε. (Πηγή των πληροφοριών για τους θεσμούς της ΕΕ, το βιβλίο του μαθητή της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Γ' Γυμνασίου, σ.126).

²⁸Η Επιτροπή είναι το πολιτικά ανεξάρτητο όργανο, που εκπροσωπεί τα συμφέροντα της Ένωσης. Είναι η κινητήρια δύναμη του «θεσμικού τριγώνου»: προτείνει νομοθεσία, προγράμματα δράσης και πολιτικές στο Συμβούλιο Υπουργών και το Κοινοβούλιο και είναι υπεύθυνη για την πραγμάτωση των αποφάσεών τους.

²⁹Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) αποφασίζεται η Οικονομική και Νομισματική Ένωση των κρατών-μελών, που προβλέπει την είσοδο κοινού νομίσματος, του ευρώ. Σήμερα, με εξαίρεση τη Σουηδία, Δανία και Βρετανία, το ευρώ αποτελεί το κοινό νόμισμα για περισσότερα από 300 εκατομμύρια ευρωπαίους πολίτες. Η ΟΝΕ προϋποθέτει τη στενή οικονομική συνεργασία των κρατών-μελών. Τα όργανα της ΕΕ διαμορφώνουν κάθε χρόνο γενικούς προσανατολισμούς οικονομικής πολιτικής που αποστέλλουν στα κράτη-μέλη. Η ΕΕ ελέγχει την εφαρμογή αυτών των οικονομικών προσανατολισμών και στις κυβερνήσεις που δεν τους τηρούν απευθύνει συστάσεις και επιβάλλει πρόστιμα. Σε περίπτωση

Στο Κεφάλαιο «Πολίτης και Ευρωπαϊκή Ένωση», αναφέρεται ότι μισό περίπου δισεκατομμύριο πολίτες ευρωπαϊκών κρατών έχουν σήμερα μια δεύτερη ταυτότητα, την ταυτότητα του ευρωπαίου πολίτη. Αυτή η ταυτότητα σημαίνει ότι, χωρίς να παύουν να είναι πολίτες του εθνικού τους κράτους και φορείς τους εθνικής γλώσσας, παράδοσης και πολιτισμού, αποκτούν και την ιθαγένεια τους ΕΕ, που δεν αντικαθιστά, αλλά προστίθεται στην εθνική τους ιθαγένεια³² (π.χ. ελληνική, ιταλική, βελγική). Παρέχεται τους η πληροφορία ότι εκτός από τα παραπάνω δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων τους Ε.Ε κατοχυρώνει τα δικαιώματα και τους ατομικές ελευθερίες των πολιτών. Η κατοχύρωση των παραπάνω δικαιωμάτων από την Ε.Ε οδήγησε το 2001 στην αναθεώρηση πολλών διατάξεων του ελληνικού Συντάγματος ώστε να είναι εναρμονισμένο με το Χάρτη³³. Επίσης τίθενται ερωτήματα μέσα από ερευνητικές εργασίες με στόχο την γνωριμία των μαθητών με θέματα τα οποία αφορούν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τους Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης καθώς και τα καινοτόμα Ευρωπαϊκά Προγράμματα:

Στο βιβλίο του εκπαιδευτικού αναφέρεται ότι πηγή ενημέρωση για θέματα της Ε.Ε. είναι οι ιστοχώροι της Ένωσης και των οργάνων της (www.europa.eu.int, www.eu.gr). Επίσης τονίζεται ότι λόγω των αλλαγών που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της Ε.Ε, ιδιαίτερα στη διάρκεια διδασκαλίας του βιβλίου του μαθητή, οι ιστοχώροι παρέχουν την πιο πρόσφατη ενημέρωση. Τους αναφέρεται ότι η αξιοπιστία αυτών των πηγών καλό είναι να ελέγχονται, ιδιαίτερα σε ό,τι σχετίζεται με νομικά ζητήματα και τους φορές σε μετάφραση όρων στο ελληνικό μεταφρασμένο site. Ακόμη αναφέρεται ότι περισσότερες και αξιόπιστες πληροφορίες μπορούμε να έχουμε από τα φυλλάδια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Αθήνα και ότι ο εκπαιδευτικός μπορεί να τα εφοδιαστεί δωρεάν από τους υπεύθυνους των εκδόσεων και βιβλιοθήκης³⁴.

που κράτος-μέλος αντιμετωπίζει σοβαρές οικονομικές δυσκολίες, η ΕΕ μπορεί να δώσει χρηματική ενίσχυση.

³⁰ Κοινωνική Πολιτική. Με την ψήφιση του Χάρτη Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), η ΕΕ διαμορφώνει μια ενιαία ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική. Οι βασικοί στόχοι της είναι η προώθηση μιας κοινωνίας για όλα τα άτομα και η προετοιμασία όλων για τον κόσμο της εργασίας που μεταβάλλεται σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης και τεχνολογικής αλλαγής. Οι βασικές δράσεις της ΕΕ περιλαμβάνουν την επιμόρφωση, κατάρτιση και προσανατολισμό των νέων και των ανέργων, τα θετικά μέτρα για την απασχόληση των γυναικών και των ατόμων με ειδικές ανάγκες, τη δημιουργία θέσεων εργασίας στον κοινωνικό τομέα (εθελοντισμός), τη βελτίωση των υπηρεσιών περίθαλψης παιδιών και ηλικιωμένων.

³¹ Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Τα κράτη-μέλη συνεργάζονται με στόχο τον καθορισμό μιας κοινής αμυντικής πολιτικής, που μελλοντικά θα μπορούσε να οδηγήσει σε κοινή ευρωπαϊκή άμυνα (ευρωπαϊκός στρατός). Εξάλλου, για την εξασφάλιση της ασφάλειας και της ελευθερίας στον ευρωπαϊκό χώρο, προβλέπεται η συνεργασία των δικαστικών και αστυνομικών αρχών των κρατών μελών με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά όργανα την Europol και την Eurojust, τα οποία έχουν ως στόχο την πάταξη του οργανωμένου εγκλήματος (λαθρεμπόριο, ναρκωτικά, σωματεμπορία, «ξέπλυμα χρήματος») (Πηγή των πληροφοριών για τις Βασικές πολιτικές της ΕΕ, το βιβλίο του μαθητή της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Γ΄ Γυμνασίου, σ.128-129).

³² ιθαγένεια: ο νομικός δεσμός του πολίτη με το κράτος.

³³ Τέτοιες αναθεωρήσεις είναι: Το δικαίωμα της συμμετοχής στην κοινωνία της ηλεκτρονικής πληροφορίας, το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, η υποχρέωση των δημοσίων υπηρεσιών να πληροφορούν τους πολίτες, η υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας, τα θετικά μέτρα για τις ευάλωτες ομάδες.

³⁴ Βιβλίο του εκπαιδευτικού της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής για τη Γ΄ Γυμνασίου, σ. 99.

5. Συμπεράσματα

Η Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή με την ονομασία Αγωγή του Πολίτη έκανε την εμφάνισή της για πρώτη φορά το 1956 στα Αναλυτικά Προγράμματα του Δημοτικού Σχολείου. Επειδή η σκέψη για τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση είχε εγκαταλειφθεί για λόγους πολιτικούς και παιδαγωγικούς από τη δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας, η εμφάνισή της στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του 1956 δείχνει πολιτική σκοπιμότητα. Στη εισηγητική έκθεση των Νομοσχεδίων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913 αναφέρεται ότι η Αγωγή του Πολίτη δεν περιλαμβάνεται στο Πρόγραμμα του Δημοτικού του 1913, γιατί ως αυτοτελές μάθημα θα απέβαινε μάλλον ανιαρό και άγονο προκειμένου για τους μικρούς μαθητές. Για να τονιστεί το κοινωνιολογικό στοιχείο που αποτελεί μέρος του μαθήματος το οποίο διδάσκεται στις τάξεις Ε' και ΣΤ' του Δημοτικού Σχολείου και στην Γ' τάξη του Γυμνασίου ονομάστηκε «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή». Η επίσημη καθιέρωση του μαθήματος της Αγωγής του Πολίτη στην Ε' και ΣΤ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου γίνεται με το Βασιλικό Διάταγμα της 30^{ης}/1^{ου} /1957 «Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Δημοτικού Σχολείου για τα πατριδογνωστικά μαθήματα». Σχετικά με το μάθημα της Αγωγής του Πολίτη αναφέρει ότι: Έχει σκοπό την ανάπτυξιν του μαθητού, ώστε να καταστεί ούτος καλός Έλλην πολίτης ως άτομον και εις τας σχέσεις του προς τους άλλους και προς το Κράτος».

Από το 1957 έως και το 1963 τα εγχειρίδια για τη διδασκαλία του μαθήματος της Αγωγής του Πολίτη εκδίδονταν από ιδιωτικούς εκδοτικούς οίκους. Από το σύνολο των 16 εγχειριδίων μόνο τα 4 είχαν την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας. Ένα από τα μέτρα που η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 καθιέρωσε στην εκπαίδευση ήταν και η εισαγωγή της διδασκαλίας του μαθήματος της Πολιτικής Αγωγής στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Το Πρόγραμμα περιελάμβανε εκτενή ύλη με βάση την οποία συντάχτηκαν τα πρώτα διδακτικά βιβλία για το μάθημα. Κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 το μάθημα της Αγωγής του Πολίτη καταργείται εντελώς από την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση με το νόμο 4379 και εισάγεται μόνο στην Γ' Γυμνασίου και στο Λύκειο με τίτλο «Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και Δικαίου». Παράλληλα με τη συγγραφή των βιβλίων της Πολιτικής Αγωγής για τη Μέση Εκπαίδευση, γράφτηκαν σημαντικά κείμενα που τόνιζαν την αναγκαιότητα και άλλων μέσων για την πληρέστερη προσφορά του μαθήματος.

Το 1967 καταργείται εντελώς το μάθημα της «Αγωγής του Πολίτη» και στις ώρες που διδασκόταν επιβλήθηκε η διδασκαλία νέου μαθήματος με την ονομασία «Σκοποί της Επανάστασεως» το οποίο είχε περιεχόμενα σχετικά με τις αρχές και του στόχους του δικτατορικού καθεστώτος. Το 1969 επιχειρείται η επαναφορά του μαθήματος για την ΣΤ' τάξη με τίτλο «Αγωγή του Πολίτη», με το Βασιλικό Διάταγμα 702/1969. Το μάθημά της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» δεν είχε πάντοτε τον ίδιο σκοπό για την αγωγή των μαθητών. Ανεξάρτητα όμως από τις όποιες διαφοροποιήσεις που είχε το μάθημα, γενικός σκοπός του ήταν να μεταδώσει στο μαθητή γνώσεις και να τον καταστήσει υπεύθυνο μέλος των κοινωνικών μορφών της ζωής. Κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 ο σκοπός του μαθήματος προέβλεπε ότι: Η «Αγωγή του Πολίτη» έχει σκοπό να βοηθήσει το μαθητή να προσαρμόσει σωστά τη συμπεριφορά του στη ζωή της κοινότητας όπου ανήκει και να τον προετοιμάσει κατά τρόπο άμεσο, πρακτικό και ιδιαίτερα βιωματικό στη συνειδητή άσκηση των δικαιωμάτων και καθηκόντων, που χαρακτηρίζει τον ελεύθερο και δημοκρατικό πολίτη.

Κατά την περίοδο 1981-1988 συγγράφηκαν τα σχολικά εγχειρίδια με τίτλο, «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» για τις τάξεις Ε΄ και ΣΤ΄ και για πρώτη φορά συνοδεύονται από αντίστοιχα βιβλία για τον εκπαιδευτικό. Κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 2000-2006 τα βιβλία της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής αντικαθίστανται από νέα με τον ίδιο τίτλο αλλά με εμπλουτισμένη ύλη προσαρμοσμένη σε νέα δεδομένα και μεθόδους διδασκαλίας. Στα νέα βιβλία της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής ενσωματώνονται θέματα που αφορούν τη θέση της χώρας μας στην Ευρώπη και τη Διεθνή Κοινότητα.

Η «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» είναι ένα γνωστικό αντικείμενο με το οποίο οι μαθητές έρχονται σε επαφή, ως αυτοτελές μάθημα, για πρώτη φορά, στη Ε΄ Δημοτικού. Στο μάθημα αυτό δίνεται ιδιαίτερη έμφαση καθ' ότι αναγνωρίζεται από όλους η μεγάλη και καθοριστική σημασία του ρόλου του πολίτη και της αγωγής του. Για το λόγο αυτό η θέση της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής κατέχει σημαντική θέση στα Προγράμματα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης.

Θέματα σχετικά με την Ευρώπη δεν συναντούμε στα παλιά βιβλία της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής αφού το πλαίσιο των περιεχομένων τους περιλαμβάνει κυρίως θέματα με την αναγκαιότητα της συμβίωσης του ανθρώπου, την κοινωνική και κοινοτική ζωή, τις ανθρώπινες ομάδες, την εργασία, τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του ανθρώπου, τις θεμελιώδεις λειτουργίες του κράτους, την Ελληνική Δημοκρατία και την Κυκλοφοριακή Αγωγή. Οι μοναδικές αναφορές οι οποίες δεν έχουν ελληνοκεντρικό χαρακτήρα είναι αυτές που περιλαμβάνονται στην ενότητα «Εμείς και ο κόσμος», στο βιβλίο της ΣΤ΄ Δημοτικού όπου αναφέρεται οι ανάγκες των ανθρώπων σε άλλες χώρες, οι διαφορετικές θρησκείες, ο πολιτισμός και παράλληλα τονίζεται η ανάγκη για αλληλοκατανόηση και συναδέλφωση των λαών. Στο παλιό βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Γ΄ Γυμνασίου συναντούμε αναφορές στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Β΄ Κεφάλαιο του Γ΄ μέρους έχει τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση» και αναφέρονται αναλυτικά θέματα τα οποία σχετίζονται με το ιστορικό δημιουργίας της Ε.Ε. Αναφέρονται οι όροι Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μια διαδικασία που άρχισε στη Δυτική Ευρώπη και οδήγησε προς την πολιτική ενοποίηση ανεξάρτητων κρατών της Ευρώπης ολόκληρης. Επίσης αναφέρονται θέματα πολυπολιτισμικής ενότητας καθώς και τη συμβολή της στη γένεση της Ευρωπαϊκής ιδέας. Καταγράφονται λεπτομερώς οι διευρύνσεις της Ε.Ε., με αναφορές στους βασικούς σταθμούς και την προσχώρηση των κρατών- μελών ανά χρονικές περιόδους. Με ιδιαίτερες αναφορές προσεγγίζεται η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και στη μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και γίνεται ιδιαίτερος λόγος για τη Συνθήκη του Maastricht.. Ιδιαίτερα τονίζεται η ανάγκη της αποδοχής του της διαφορετικότητας, της συνύπαρξης και του αλληλοσεβασμού των διαφορετικών πολιτισμών στη διαμόρφωση του παγκόσμιου πολιτισμού του ανθρώπινου γένους.

Στα νέα βιβλία της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση παρατηρούμε διεύρυνση της θεματολογίας των περιεχομένων και παράλληλα την παρουσία θεμάτων με αντικείμενο την Ευρώπη και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο βιβλίο της Ε΄ Δημοτικού συναντούμε έμμεσες αναφορές στην Ευρώπη μέσα από την επεξεργασία της θεματικής ενότητας «Είμαστε όλοι πολίτες» και ειδικότερα στην υποενότητα «Είμαστε πολίτες της Ελλάδας, της Ευρώπης και του κόσμου». Μέσα από την προσέγγιση της ενότητας οι μαθητές κατανοούν την έννοια του πολίτη και τη διεύρυνσή της από το τοπικό, στο ευρωπαϊκό και στο παγκόσμιο επίπεδο. Επίσης αναφέρονται τα δικαιώματα και υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών και επιχειρείται η ευαισθητοποίησή τους σχετικά με την ύπαρξη κοινών παγκόσμιων προβλημάτων και να συνειδητοποιήσουν ότι οι επιπτώσεις τους αφορούν όλους.

Αναφέρεται η ταυτότητα της Ευρώπης και συγκεκριμένα ότι η Ευρώπη αποτελείται από πολλά κράτη και λαούς, οι οποίοι μιλούν διαφορετικές γλώσσες, αλλά έχουν και αρκετά κοινά ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία. Στη συνέχεια αναφέρονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών και συγκεκριμένα το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι κατά τη διαδικασία των Ευρωεκλογών και των δημοτικών εκλογών, έστω κι αν δεν είναι πολίτες της χώρας, το δικαίωμα να ταξιδεύουν, να ζουν, να σπουδάζουν και να εργάζονται σε κάθε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να συμμετέχουν σε Προγράμματα της ΕΕ, ώστε να αποκτήσουν γνώσεις και ικανότητες. Επίσης τονίζεται η υποχρέωση που έχουν να εφαρμόζουν τους κανονισμούς της ΕΕ που γίνονται και νόμοι της χώρας τους. Στο βιβλίο της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» για την Γ΄ Γυμνασίου, η εικόνα της Ευρώπης προσεγγίζεται με μεγαλύτερη βαρύτητα αφού η 3^η θεματική ενότητα έχει τίτλο «Το άτομο και η Ευρωπαϊκή Ένωση» και είναι αφιερωμένη στην ίδρυση και την εξέλιξη της Ε.Ε., στους βασικούς της θεσμούς, τις βασικές της επιδιώξεις καθώς και την εικόνα του Ευρωπαίου πολίτη. Αρχικά αναφέρεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια οικογένεια ευρωπαϊκών δημοκρατικών χωρών, οι οποίες έχουν δεσμευτεί να συνεργάζονται για την ειρήνη και την ευημερία. Στη συνέχεια γίνεται εκτενής αναφορά στο όραμα για Ενωμένη Ευρώπη και στους βασικούς σταθμούς για την ίδρυση της Ε.Ε. Γίνεται αναφορά στη Συνθήκη των Παρισίων (1951) και την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τη Συνθήκη της Ρώμης (1957), και τη συνθήκη του Μάαστριχτ (1992). Παράλληλα παρουσιάζεται η οικοδόμηση της Ε.Ε., καθώς και η διεύρυνση των πολιτικών της με την είσοδο νέων μελών – κρατών. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη διαδικασία προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση με σταθμούς τη Συμφωνία των Αθηνών (1961), τη Συνθήκη Ένταξης της χώρας μας στην Ε.Ο.Κ. το 1979 και την οριστική η οποία πραγματοποιείται το 1981. Ακολουθεί η παράθεση προς την πορεία της Ε.Ε. από το 1957 μέχρι και το 2004 με αναφορά στις χώρες που εντάσσονταν κατά χρονικά διαστήματα. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση περιλαμβάνονται χώρες με περισσότερες από 20 γλώσσες, ένα μοναδικό κράμα πολιτισμών και ένα αίσθημα αλληλεγγύης. Καταγράφονται επίσης οι πηγές από τις οποίες χρηματοδοτούνται οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χρηματοδότηση του γενικού προϋπολογισμού ανά κράτος – μέλος. Από την ανάλυση περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων της Κοινωνικής Πολιτικής Αγωγής της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης προκύπτει ότι οι ενότητες οι οποίες έχουν ως θέμα τους την Ευρώπη κατέχουν σημαντικό μέρος στο πλαίσιο των περιεχομένων τους και εξετάζουν θέματα σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση, από την ίδρυση και τη διεύρυνση της, τους θεσμούς και τα όργανά της καθώς και τις σχέσεις των λαών και των πολιτισμών των κρατών τα οποία την απαρτίζουν. Διαπιστώνουμε ότι μέσα από αυτές τις αναφορές οι οποίες σε μεγάλο ποσοστό αναφέρονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση εξετάζονται θέματα σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών, θέματα δημοκρατίας και πολιτισμού των κρατών- μελών, θέματα σχέσεων και συνεργασιών καθώς και θέματα της χρηματοδότησης και των βασικών πολιτικών της Ε.Ε. Το μάθημα της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής» της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης θα πρέπει να χαράξει μια γραμμή η οποία να αποτελεί τω συνδετικό κρίκο μεταξύ της λογικής και της διδακτικής των Κοινωνικών Επιστημών με ιδιαίτερη έμφαση τον παλυπαραδειγματικό χαρακτήρα. Θα πρέπει επίσης να οργανωθεί μια βάση επιλεγμένων θεμάτων για επεξεργασία καθώς και πειραματικών προτάσεων οι οποίες να αφορούν εναλλακτικές διδακτικές προσεγγίσεις. Τα θέματα των ενοτήτων που αφορούν την Ευρώπη θα είναι ενδιαφέρον να συνδεθούν με τη νεολαία και να δοθεί έμφαση στα Ευρωπαϊκά Προγράμματα.

Βιβλιογραφικές πηγές

- Cohen, L., Lawrence, M (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Karakatsani, D, (1999). *Le citoyen a l' ecole. Manuels d'education civique et formation du citoyen dans la Grece d'apre- guerre 1957-1989*. Peter Lang, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt, New York, Wien.
- Poggeler, F., (1967). «Αγωγή του Πολίτου», άρθρο στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τ. Ι, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ΒΔ.30/1/1957, τ.1^ο , αρ. φύλ. 14.
- Γερογιάννης, Κ., Μπούρας, Αντ.,(2007).«Σχεδιασμός Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών – Νέες τάσεις», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας»*, Σχολή Επιστημών Αγωγής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: Ιωάννινα.
- Δημαράς, Αλ., (επιμ). (1988). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, (Τεκμήρια ιστορίας), τ. Β΄, Αθήνα, Ελληνική Βιβλιοθήκη.
- Δημαράς, Αλ., (επιμ).(1988). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε* (Τεκμήρια ιστορίας), τ. Α΄ (1821-1894), Αθήνα: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη.
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών, Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση, τόμος Α΄ (Φ.Ε.Κ. τεύχος Β΄ αρ. φύλλου 303/13-03-03): ΕΡΓΟ: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση τα ΑΠΣ και το ΔΕΠΠΣ).
- Ζομπανάκης, Γ.,(1949). *Η «Αγωγή του Πολίτου»*, Αθήνα.
- Κάτσικας, Χ., Θεριανός, Κ. (2007). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης- Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 213.
- Κανσάλης, Α, Χαραλάμπους, Δ.(1995). *Σχολικά εγχειρίδια- Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, Αθήνα: Έκφραση.
- Μπονίδης, Κ. (2004), *Η Έρευνα στα Σχολικά Εγχειρίδια*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουλουμπαρίτση, Α. (2003). *Η Κατανόηση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, τα Σχολικά Βιβλία και τη Διδακτική Πράξη: Συστημική Συσχέτιση και Αξιολόγηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κουτσουράκης, Γ. (1994). «Η «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» στο Δημοτικό Σχολείο. Κοινωνιολογική- Διδακτική προσέγγιση». *Νέα Παιδεία*, τ. 71.
- Μουζάκης, Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα- Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια, Γενική Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση*: ΚΕΙΜΕΝΑ: Εισηγητικές εκθέσεις εκπαιδευτικών νομοσχεδίων, Συζητήσεις στη Βουλή- Σχόλια, τ. Β΄, (Δ΄ έκδοση), Αθήνα: Gutenberg.
- Μπονίδης, Κ. & Χοντολίδου, Ε. (1997), «Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: από την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης - το παράδειγμα της Ελλάδας», στο: Μ. Βάμβουκας, Α. Χουρδάκης (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στη Ευρώπη-Τάσεις και προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπονίδης, Κ. (2004α), *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντάλης, Σ. (2002). *Προκλήσεις και προοπτικές μιας νέας εποχής*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ντάλης, Σ.(2013). *Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η πολυμερής διαχείριση της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χριστιάς, Ι.,(1983). «Θεωρία και πράξη της Πολιτικής Αγωγής», *Νέα Παιδεία*, τ. 25.